

Tiedotusvälineet venäläisessä Internetissä

R o m a n L e i b o v

Joukkotiedotusvälineiden kehityshistoriaa ennen vuosituhannen vaihdetta hallitsee kaksi pääperiaatetta. Ensimmäinen niistä on yleisömäärän jatkuva kasvu ja ympärivuorokautisen tiedottamisen lisääntyminen. Tiedonvälityskanavien lisääntyminen 1800-1900-luvuilla, esimerkiksi puhelimen ja lennättimen keksiminen, ovat myös keskeisiä. Ne korvasivat sanomalehtien epäsuoraa luonnetta tiedon välittäjinä: tuoreetkin uutiset välittyivät lukijoille viiveellä, jonka toimitusketju ja kustannustoimenpiteet väistämättä aiheuttivat. Radio ja televisio muuttivat tilanteen täysin. Nämä uudet tekniset välineet korostivat suoraa tiedonvälitystä saattamalla yhteen informaation lähettäjän ja vastaanottajan. Esimerkiksi ympärivuorokautinen satelliittitelevisio muodostaa jo globaalin informaatiokentän, joka yhdistää kaikki aikavyöhykkeet ja maat.

Toinen pääperiaate on tiedon etäännyminen kuluttajasta. 1800-luvulla eurooppalaisen lehden lukija saattoi tavata lehensä toimittajan kadulla, tuntea joukon lehden kirjoittajia ja osallistua toisinaan itsekin tiedotusvälineen työhön. Radio ja televisio sen sijaan tekevät mahdolliseksi tiedon välittämisen hyvinkin kaukana oleville vastaanottajille. Tästä aiheutuu tiedotusvälineen ja yleisön välisen kuilun syveneminen. Nykypäivän televisiolla on keinoja kiertää tämä kuilu, kuten esimerkiksi suorat lähetykset, joihin saa yhteyden puhelimitse, ja äänestykset, mutta kyse on niissäkin pelkästä silmänlumeesta. Sähköisten tiedotusvälineiden koneisto

edellyttää niissä työskenteleviltä korkeaa ammattitaitoa. Tiedotusvälineiden tekniset pyrkimykset ja taloudelliset päämäärät, mainostuloihin perustuva toiminta ja pyrkimys korkeiden katsojalukujen saavuttamiseen työntävät vastaanottajaa pois aktiivisesta roolista ja tekevät hänestä passiivisen.

En silti aio liittyä television vastustajien kuoroon ja julistaa sitä, jos ei nyt ihan kaikkien ihmiskunnan syntien aiheuttajaksi, niin ainakin suurimman osan niistä. Loppujen lopuksi esimerkiksi Kolmannessa Valtakunnassa ei ollut televisiota, ja valtava määrä ihmiskunnan typeryyksistä oli ehditty tehdä jo ennen 1800-lukua ilman globaalien informaatioteknologian osallisuutta. Silti tiedon etäännyttäminen sähköisissä tiedotusvälineissä on ilmeinen ja epäilemättä myös vaarallinen ilmiö.

Eräässä taannoisessa esseessään Umberto Eco totesi informaation nykykuluttajien jakautuvan kahteen yhä kauemmas toisistaan ajautuvaan ryhmään: niihin, jotka tuijottavat televisiota ja niihin, jotka tuijottavat monitoria. Kun Internetiä tarkastellaan vain tiedotusvälineiden toimintaympäristönä ja jätetään sen muut roolit huomiotta, voidaan todeta että perinteisiin sähköisiin välineisiin verrattuna siinä on kiistattomia etuja.

Internetiin liittyvä oletus jatkuvasta tiedonvälityksestä. Sama ympäristö sisältää tässä tapauksessa sekä olemassa olevat sähköiset tiedotusvälineet ja sanomalehdet että uudet tiedotusvälinetyypit, joita syntyy verkossa kaiken aikaa. Samalla tiedon vastaanottajan aktiivisuus lisääntyy. Internetin tiedonvälityskanavien määrä ylittää ylivoimaisesti kaikki tv-verkkojen tarjoamat lähteet. Lisäksi aktiivisen tiedonhaun mahdollisuus, joka puuttuu täysin sähköisistä tiedotusvälineistä, muuttaa jyrkästi lähet-

täjän ja vastaanottajan roolit. Vuorovaikutusmahdollisuudet kasvavat koko ajan. Tv:stä olennaisesti puuttuva kriittinen asenne tietoon on Internetissä toimivan median kulmakivi.

Kaikki myöhäisneuvostokaudella kasvaneet ikätoverini muistavat hyvin sen puhetyylin, joka oli läsnä tavalla tai toisella jokseenkin kaikkien neuvostokatsojien elämässä. Tarkoitin ”keskusteluja television kanssa”, jotka liittyivät niin uutislähettyysiin, taide-elokuviin kuin puolueen istuntoihinkin. Lähettäjän ja vastaanottajan välissä oleva seinä jätti jälkimmäiselle joitakin erioikeuksia: saattoi sanoa esimerkiksi Leonid Brežneville päin naamaa kaiken, mitä ajatteli hänen ääntämyksestään, älystään tai ideologisista painotuksistaan. Tietenkään Brežnev ei näitä puheita kuullut, mutta niiden merkitystä (olkoonkin se yksinomaan terapeutinen) ei pidä väheksyä.

Nähdäkseni Internet-tiedonvälityksen jyrkkä laatuero vanhempiin tiedotusvälineisiin verrattuna liittyy juuri siihen, että tietoa ei Internetissä ole etäännytetty vastaanottajasta. Lukijan spontaani reaktio muuttuu verkossa tärkeämmäksi kuin ”ammattimainen” arvio. Ei tosin pidä unohtaa Internet-resurssien hierarkisuutta: linkit sivustoille, joilla esitellään ammattimaisia julkaisuja, leviävät huomattavasti laajemmalle. Valtiollisen sanomalehden ja ilmaisella palvelimella sijaitsevan tavallisen kotisivun tekniset mahdollisuudet ovat nekin hyvin kaukana toisistaan. Mutta mitä pidemmälle mennään, sitä enemmän ”suuret” tiedotusvälineet kiinnostuvat vuorovaikutuksesta Internetissä. Verkon tekninen yksinkertaisuus ja anarkistinen rakenne luovat täysin televisiosta poikkeavan informaatiokentän, jossa yleisön todellinen huomio riippuu paitsi pääomasijoituksista ja mainonnasta, myös itse kanavan puhtaasta informaatioarvosta.

Internetin sosiaalista historiaa voidaan tarkastella seuraavasti. Keskityn tässä Internetin historiaan Venäjällä, vaikka osittain tämä tuntuisi sopivan myös muihin kansallisiin kulttuureihin.

1. Alkuperäisessä ”idyllisessä” tilanteessa tietoa ei ollut lainkaan etäännytetty vastaanottajasta. Tämä tilanne vallitsi aikana jolloin verkko luotiin, jotakuinkin ennen vuotta 1996, vaikka sen vaikutukset voidaan nähdä myöhemminkin. Tuolloin Venäjällä oli hyvin vähän kotitietokoneita, eikä niissä juurikaan ollut verkkoyhteyksiä. Niinpä verkko koostui lähinnä venäläisistä emigranteista USA:ssa, Israelissa, Euroopassa sekä tietokoneammattilaisista Venäjällä. Tämän yhteisön koulutustaso oli varsin korkea, mutta Internetiä ei silti pidetty merkittävänä sosiokulttuurisena vaikuttajana. Pikemminkin se oli intiimi tila.

2. Toisenlaisiin käytäntöihin tottuneiden ”barbaarien” informaatioympäristö alkoi vallata asemaa. Tähän vaiheeseen liittyvät Internetin kaupallistaminen, joka koskettaa Venäjää heikosti, mutta koskettaa kuitenkin, WWW-ympäristön leviäminen (WWW alkaa tarkoittaa samaa kuin koko Internet), ”dotcomien” aikakausi, unelmat Internet-ohjelmista. Tänä aikana syntyy merkittävä etäisyys internet-yleisön puhuvan ja vaikenevan osan välille. WWW ymmärretään ammattitoiminnan ympäristöksi, jossa itse asiassa alkaa myös syntyä ja kehittyä internet-tiedotusvälineitä. Vaikeneva yleisö ei oikeastaan olekaan vaikeneva, mutta se käyttää puhetoimintaan muita verkon tarjoamia mahdollisuuksia (mm. kirjeenvaihto, irc, chat, sittemmin tekstiviestien vaihtoon tarkoitettut ohjelmat). Tätä vaihetta Venäjällä säestää tietokoneiden laaja leviäminen ja vähittäinen, mutta huomattava yksityiskäyttäjien saapuminen Internetin piiriin. Internet-medioista tulee lähteitä, joihin aletaan kiinnittää huomiota myös perinteisissä tiedotusvälineissä. Tässä vaiheessa Internetiin aletaan niin ikään liittää erilaisia myyttejä. Sitä pidetään vastakulttuurin työssijana, joka on vaarallisen ja epäluotettavan tiedon lähde. Toisaalta sitä luonnehditaan myös ideaaliksi tiedonvälittäjäksi, joka on aidosti tasa-arvoinen luonteeltaan. Venäjän olosuhteissa kansallis-historiallisella taustalla on olennainen vaikutus näiden universaalien myyttien syntyyn. Ensimmäinen yhteys maailmanlaajuiseen verkkoon tapahtuu vuonna 1991, samaan aikaan kuin Neuvostoliiton hajoaminen, ja Internetin kehitys lähtee puolestaan liikkeelle vuonna 1993, samaan aikaan kuin neuvostojärjestelmä hajoaa. Internetin ideologointi on tässä erittäin merkittävä tekijä – kaikki tahot, liberaaleista ortodoksisfundamentalisteihin,

liittävät tämän kulttuuri-ilmion uuteen aikakauteen ja erityisesti länteen.

3. Internet-tottumukset alkavat levitä nopeasti ja Internet-yhteisöstä tulee vähitellen osa kulttuuria. Parin-kolmen viime vuoden aikana verkkomediat ovat muuttuneet huomattavasti. Nyt ne pyrkivät ruokkimaan lukijoiden aktiivisuutta. Samalla ”blogien” ilmestyminen hämärtää median ja yksityisen verkkoprojektin välistä eroa. Tiedon välittömyys korostuu, mutta sen luotettavuuteen liittyvät kysymykset ovat yhä ajankohtaisia. Lukijoiden kiinnostus kattaa varsin laajan julkaisukentän, myös perinteisten paperisanomalehtien verkkoversiot. Verkkomedioiden kehittyminen koetaan sähköisten medioiden taustalla valtiollisen kontrollin alaiseksi. Tästä esimerkkinä on Putinin televisioon kohdistunut antioligarkki-kampanja. Tällaisissa tilanteissa Internetin itsenäisyyteen kiinnitetään enemmän huomiota ja sen maine vapaana viestintäkanavana korostuu.

Havainnollistan edellämainittuja kehityslinjoja muutamalla esimerkillä. Vuonna 1996 perustettu Zurnal.ru oli ensimmäinen varsinainen venäläinen verkkotiedotusväline. Joukko perinteisiä julkaisuja, esimerkiksi *Izvestija* ja *Utšitelskaja gazeta*, oli jo tuota ennen julkaissut verkossa silloisia numeroitaan ja/tai arkistojaan. Vuonna 1996 syntyi myös projekti ”Žurnalnyi zal”, joka sisälsi venäläisten kirjallisuus- ja aikakauslehtien sähköisiä versioita.

Uudet venäläiset verkkomediat lähtivät liikkeelle nimenomaan tästä innostuneiden asianharrastajien julkaisusta, joka ilmestyi säännöllisesti verkossa ja paperilla. Varhainen Internet oli, kuten olen jo maininnut, siitä kiinnostuneille nimenomaan suljettu, intiimi ympäristö. Tästä seuraa taipumus julkaista ”omia juttuja omille ihmisille”: Zurnal.ru:n kirjoittajajoukko oli varsin tiivis, ja kanavan perusteena oli itse Internet. Olennaista on, ettei tarkoitettu vain Internetin teknisiä ulottuvuuksia, vaan myös sen sosiokulttuurista luonnetta. Tällaisen projektin humanistisen suuntauksen teki mahdolliseksi sen päätoimittaja Jevgeni Gornyi, filologi, joka opetti tuolloin Tarton semiotiikan laitoksella. Projektin pääorganisaattori ja isäntä oli Dmitri Itskovitš, myöskin koulutukseltaan humanisti. Zurnalin

kirjoittajayhteisö kehittyi ja laajeni, vaikka sen piiri olikin aluksi suljettu. Projekti jatkui aina vuoteen 1999 saakka, jolloin se lopetettiin. Monet sen alkuperäisistä osastoista synnyttivät kuitenkin uusia temaattisia sivustoja.

Yksi kiintoisimpia Zurnal.ru:n sisältä syntyneistä verkkoyhteisöistä on edelleen toimiva Polit.ru. Se syntyi vuonna 1998, joka oli siirtymävuosi uuden venäläisen politiikan ja venäläisen Internetin kannalta. Nimenomaan tuolloin poliitikot alkoivat tiedostaa Internetin vaikutusmahdollisuudet. Polit.ru oli yritys luoda ei-kaupallinen ja riippumaton vaikutusvaltainen tiedonvälityskanava. Toimittajat ja kirjoittajat valitsivat perusformaatiksi perinteisen ”uutisnauhan”, joskaan päähuomio ei ollut tiedon kattavuudessa vaan sen subjektiivisessa luonteessa.

Uusi ja äärimmäisen kiinnostava vaihe projektissa liittyi vieraskirjan avaamiseen. On hyvä muistaa, että vuorovaikutus Internetin yleisön kanssa oli tuolloin vielä varsin uutta. Polit.ru:n maine takasi varsin korkean tason lukijoiden reaktioiden osalta: keskustelijoiden joukossa oli mm. tunnettuja talustieteilijöitä ja aktiivipoliitikkoja. Polit.ru:n moderoimattomaan vieraskirjaan liittyy tapaus, joka on ensimmäisiä nettikeskusteluja, joka ylitti perinteisen median uutiskynnyksen. Maaliskuussa 1999 sivulle ilmestyi kirjoitus: ”Kuten juuri kerrottiin Pietarin viidennen kanavan uutisissa, viikko sitten pidätetty Juri Šutov on todistanut Pietarin nykyistä kaupunginjohtajaa Vladimir Jakovlevia vastaan. Klo 23.00 Jakovlev teki itsemurhan häntä pidätettäessä”. Tästä seurasi, että tätä valheellista tietoa ja viitettä Polit.ru-sivustoon levitettiin pitkin Internetiä, josta se kopioitiin, edelleen Polit.ru-sivustoon viitaten, sähköisiin ja paperisiin tiedotusvälineisiin.

Keskustelufoorumien vaarat ja niiden erityisluonne tiedostettiin nettijulkaisuissa varsin pian. Tällä hetkellä suurimpien kansallisten lehtien online-edustustot sekä erilaiset on-line-mediat käyttävät kolmea taktiikkaa suhteessa lukijoiden keskusteluihin. Ensiksi, ne tarjoavat tilan vapaalle mielipiteenvaihdolle. Tämä keskustelu voi muuttua resurssina riippumattomaksi muusta sisällöstä jälkikäteen tapahtuvan moderoinnin avulla, kuten

esim. virolaisessa delfi.ee -portaalissa, tai toisaalta etukäteen tapahtuvan moderoinnin avulla, kuten radikaalikomunistisen *Zavtra*-lehden sivustolla. Toiseksi on-line -kanavat julkaisevat lukijain repliikkejä osittain toimitetussa muodossa. Näin tekee esimerkiksi suurin venäläinen poliittinen julkaisu Gazeta.ru. Kolmas vaihtoehto on se, että kanavat kieltäytyvät täysin vuorovaikutuksesta yleisön kanssa, kuten esimerkiksi sanomalehti Dni.ru tekee.

Näiden perinteisten projektien rinnalle nousee koko ajan myös uudenlaisia projekteja. Tiedon välittäminen Internetissä on lisääntymässä. Tätä suuntausta vastaa hyvin pitkälti blogi, tekijän palsta, jota lukijat kommentoivat. Puhujan konkreettisuus on tässä tapauksessa huipussaan. Todellisuudessa kyse voi olla fiktiosta, blogi voi olla hyvinkin suuren ihmisjoukon yhteinen aikaansaannos. Kuitenkin tällaiset projektit koetaan nimenomaan subjektiivisina yhden tekijän tuotteina tai tekijän tuotteiden koosteena. Nyky-Venäjällä ei ole vastinetta Matt Drudgen blogille, ainoa lienee Maksim Kononenkon (Mr.

Parker) ”Vladimir Vladimirovich” (vladimir.vladimirovich.ru). Sivusto esittelee presidentti Putinin absurdiin ja naiivien, ajankohtaisiin tapahtumiin välittömästi liittyvien kertomusten sankarina. Sivustosta on myös englanninkielinen versio. Vaikuttaa siltä, että poliittisesta suuntauksesta tai kirjallisesta laatuarviosta riippumatta tämän projektin ansio on nimenomaan sen formaatissa, jossa sekoitetaan tekijän suora puhe lukijan mahdollisuuksien ilmaista itseään vapaasti. Vieraskirjan kommentit ovatkin toisinaan vaihtoehtoisia kertomuksia.

Tälle projektille läheiset venäläiset blogit, esimerkiksi Livejournal.com:in venäläinen yhteisö tai Dirty.ru, kokeilevat tällä hetkellä joukkotiedotusvälineiden keinoja, jotka tulevat mahdollisesti korvaamaan perinteisiä muotoja. Lähitulevaisuudessa näillä uusilla muodoilla tulee olemaan keskeinen rooli Internetin kehityksessä Venäjällä.

Venäjältä suomentanut Tomi Huttunen